

TARJIMA JARAYONIDAGI TEXNOLOGIYALAR (CAT TOOLS)

*Ilmiy rahbar: **Muhammadiyeva Nodira Xudoyor qizi***

Ingliz tili amaliy tarjima kafedra o'qituvchisi

Muhammadiyeva.nodira@bk.uz

Xushboqova Barchinoy Xoldavlat qizi

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

Tarjima nazariyasi va amaliyoti; ingliz tili

2-kurs talabasi

barchinnoy@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada hozirgi kunda tarjimonlik sohasida ommalashib borayotgan kompyuter yordamida tarjima qilish vositalari (CAT tools) va ularning tarjima jarayonidagi o'rni haqida so'z boradi. Zamonaviy texnologiyalarning kundan kunga yanada rivojlanishi har bir soha vakilining zamon bilan hamnafas bo'lishiga va bu yangiliklardan o'z manfaatlari doirasida ustalik bilan foydalana olish ko'nikmasini shakllantirishiga sabab bo'ladi. Natijada tarjima tezligi va sifati sezilarli darajada yaxshilanadi, raqamli tarjima yanada ommalashadi, tarjimonlik sohasida yangi bosqichga qadam qo'yiladi.

Kalit so'zlar: tarjimonlik sohasi, kompyuter yordamida tarjima qilish vositalari, tarjima jarayoni, tarjima tezligi, tarjima sifati.

Abstract: This article discusses the currently popular computer-assisted translation tools (CAT tools) in the field of translation and their role in the translation process. The continuous development of modern technologies encourages professionals in every field to stay up-to-date and to develop the skill of effectively utilizing these innovations for their own benefit. As a result, translation speed and quality are significantly improved, digital translation becomes more widespread, and the translation field enters a new stage.

Keywords: translation field, computer-aided translation tools, translation process, translation speed, translation quality.

Аннотация: В данной статье рассматриваются популярные в настоящее время системы автоматизированного перевода (CAT-инструменты) в сфере перевода и их роль в процессе перевода. Постоянное развитие современных технологий побуждает специалистов всех областей идти в ногу со временем и развивать навыки эффективного использования этих инноваций в своих интересах. В результате скорость и качество перевода значительно повышаются, цифровой перевод становится всё более распространённым, а сфера перевода выходит на новый уровень.

Ключевые слова: сфера перевода, средства автоматизированного перевода, процесс перевода, скорость перевода, качество перевода.

Kirish: Globallashuv jarayoni turli tillar oʻrtasidagi axborot almashinuvini keskin kuchaytirib, tarjima faoliyatining texnologik jihatdan rivojlanishini talab qilmoqda. Bugungi kunda tarjimonning mehnati nafaqat lingvistik bilim, balki zamonaviy texnologiyalarni puxta bilishni ham talab qiladi. Shu sababli, CAT (Computer-Assisted Translation) texnologiyalari tarjima jarayonining ajralmas qismiga aylandi. Qolaversa, tarjimon faqatgina koʻp tillarni bilibgina qolmay, zamonaviy texnologiyalardan, sunʼiy intellekt va tarjima jarayonidagi texnologiyalar (CAT tools)dan mohirlik bilan foydalana olishi kerak. Bu nafaqat tarjima sifatini oshiradi, balki tarjimonning vaqtini ham sezilarli darajada tejaydi. Mazkur maqolaning dolzarbligi shundaki, CAT tizimlari tarjima jarayonida nafaqat texnik vosita, balki lingvistik maʼlumotlar bazasiga asoslangan intellektual platforma sifatida ham namoyon boʻladi. Maqolaning maqsadi — tarjima jarayonidagi texnologik vositalarning nazariy asoslari, ularning ishlash mexanizmi va tarjima sohasidagi oʻrni haqida batafsil ilmiy tahlil berishdir.

Materiallar va usullarga metodlar: Zamonaviy tarjima jarayonidagi texnologiyalar yuzasidan bir qator olimlar tadqiqotlar olib borgan. Pym (2010) CAT

tizimlarini tarjimonning “kognitiv yukini kamaytiruvchi mexanizm” sifatida ko‘radi. Bowker (2002) esa tarjima xotiralari tarjimonning individual tajribasini jamlaydigan lingvistik korpus sifatida namoyon bo‘lishini ta’kidlaydi.

Shu bilan birga, Austermühl (2014) tarjima jarayonida termbazalarning ahamiyatini ko‘rsatib, ularni “terminologik barqarorlikning asosiy manbai” deb baholaydi. Bugungi kunda SDL Trados, MemoQ, Wordfast kabi tizimlar tarjima amaliyotining standart vositalariga aylanganini ko‘rsatadi.

Adabiyotlar tahlili CAT vositalari nafaqat texnik platforma, balki lingvistik jarayonlarni boshqaruvchi tizim ekanini tasdiqlaydi.

- **CAT texnologiyalarining lingvistik va terminologik asoslari**

1. CAT tizimlarining asosiy atamaları va tushunchalari

CAT tizimlarida qo‘llaniladigan asosiy terminlar quyidagilar:

Translation Memory (TM) — tarjima xotirasi, ilgari tarjima qilingan segmentlarni saqlovchi baza.

Termbase (TB) — terminologik baza; aniq, standartlashtirilgan terminlar jamlanmasi.

Alignment — matn segmentlarini bir-biriga moslashtirish jarayoni.

Machine Translation Integration — CAT tizimiga charxlangan MT vositasining qo‘shilishi.

Concordance Search — segmentlar ichida muayyan so‘zni qidirish funksiyasi.

Bu atamalar tarjima jarayonining texnologik asosini tashkil etadi va lingvistik tahlilga tayanadi.

2. Tarjima xotiralari va til materialining kognitiv qayta ishlanishi

Translation Memory texnologiyasi lingvistik darajada segmentatsiya va ekvivalentlik tamoyillariga asoslanadi. Har bir segment — tarjimaning eng kichik kontekstual birligi bo‘lib, u tarjimonning kognitiv jarayoniga eng mos keladi. TM orqali tarjimon:

- o‘z ishini tezlashtiradi;
- stil va terminologiyada izchillikka erishadi;

- takrorlanadigan matnlarda xatoliklarni kamaytiradi.

Bu jarayon tilshunoslikda “korpusga asoslangan tarjima modeli” sifatida talqin qilinadi.

3. Terminologik barqarorlik va termbazalar

Termbase (TB) — CAT tizimining eng muhim komponentlaridan biri.

Termbazalar:

- aniq ilmiy-texnik terminlarni standartlashtiradi;
- kontekst, soha, qisqa ta’rif va tarjimalarni jamlaydi;
- tarjimonning stilistik izchilligini saqlaydi.

Lingvistik nuqtai nazardan, terminlarning bir ma’noiligi, paradigmatic va sintagmatic munosabatlari TBning semantik asosini tashkil etadi.

4. Mashinaviy tarjima va CAT tizimlari integratsiyasi

Bugungi CAT tizimlari mashinaviy tarjimani binar vosita sifatida emas, balki interaktiv yordamchi sifatida qo‘llaydi. MT + CAT integratsiyasi quyidagi imkoniyatlarni yaratadi:

- tarjimon MT tavsiyalarini tahrirlab, sifatni yaxshilaydi (post-editing);
- murakkab segmentlarni avtomatik analiz qilish osonlashadi;
- vaqt va resurs tejiladi.

Bu jarayon tarjima jarayonining yarim-avtomatlashtirilgan modelini shakllantiradi.

5. CAT vositalarining tarjima jarayonidagi o‘rni

Zamonaviy tarjima amaliyotida CAT vositalarining roli quyidagicha:

- kognitiv yengillik — tarjimonning aqliy yukini kamaytiradi;
- lingvistik qat’iyat — terminlar, uslub va sintaksisda izchillik;
- ish unumdorligi — vaqt tejiladi;
- sifat nazorati — avtomatik tekshiruv funksiyalari mavjud.

Bu jihatlar CAT vositalarini nafaqat amaliy, balki ilmiy-lingvistik tahlil obykti sifatida ham muhim qiladi.

Tahlil va muhokama

CAT vositalari tarjima jarayonini tubdan o'zgartirdi. An'anaviy tarjima usullaridan farqli ravishda, bugungi CAT tizimlari:

- tarjimani “yodlash”, “solishtirish” va “takrorlash” jarayonlarini avtomatlashtiradi;
- mavzuga mos kognitiv model yaratadi;
- tarjima jarayonini diskret segmentlarga ajratib, lingvistik boshqaruvni kuchaytiradi.
- Tahlil shuni ko'rsatadiki, CAT tizimlari tilni mexanik qayta ishlamaydi, aksincha, tilning semantik, sintaktik va pragmatik qatlamlarini hisobga olgan holda ishlaydi.

Xulosa

Tarjima jarayonidagi CAT texnologiyalari zamonaviy tarjimonning asosiy ish vositasiga aylangan. Ular tarjima jarayonini tezlashtirib, sifatini oshiradi, terminologik izchillikni saqlaydi va murakkab lingvistik jarayonlarni boshqarishni osonlashtiradi. CAT tizimlari tarjimonning kasbiy kompetensiyasini kuchaytiruvchi kuchli texnologik va lingvistik platforma bo'lib, kelajakda tarjima amaliyotida yanada innovatsion funksiyalar paydo bo'lishi kutilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Bowker, L. *Computer-Aided Translation Technology*. University of Ottawa Press, 2002.
2. Pym, A. *Exploring Translation Theories*. Routledge, 2010.
3. Austerlühl, F. *Translation in the Age of Information*. Routledge, 2014.
4. Hutchins, J. *Machine Translation: Past, Present, Future*. Ellis Horwood, 1986.
5. Somers, H. *Terminology, LSP and Translation*. Benjamins, 1996.